

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Rozwody we współczesnej Polsce – zróżnicowanie regionalne

W ostatnich latach w skali naszego kraju utrzymuje się wysoka i mało zmienna liczba rozwodów (60-70 tys. w skali roku). Wielkość ta oznacza, iż przy założeniu utrzymywania się jej i liczby nowo zawieranych małżeństw w długim okresie około 1/3 ogółu związków małżeńskich kończyłaby się rozwodem (zob. [Szukalski, 2016]). Jednakże zaznaczyć trzeba, iż zarówno liczba, jak i natężenie rozwodów są bardzo zróżnicowane w układzie regionalnym. Odmienna na różnych terenach Polski percepcja małżeństwa jako związku cywilnego lub sakramentalnego, różne możliwości ułożenia sobie życia w pojedynkę (co szczególnie ważne w przypadku kobiet), wreszcie odmienne podejście środowiska społecznego do osób podejmujących decyzje o rozstaniu się wpływają na występujące w naszym kraju regionalne różnice – przede wszystkim te odnoszące się do częstości (tab. 2). Liczba bezwzględna rozwodów (tab. 1) uzależniona jest w dużym stopniu od wielkości populacji zamieszkującej dany region.

Tabela 1
Liczba rozwodów w latach 1990-2015 według województw

Województwo	1990	1995	2000	2005	2010	2015		
						ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	4519	4553	4888	7368	5797	5514	4373	1141
Kujawsko-pomorskie	1984	2116	2460	4274	4000	4097	2838	1259
Lubelskie	1755	1244	1712	2828	2483	3432	2093	1339
Lubuskie	1477	1250	1537	2567	1937	2087	1561	526
Łódzkie	3691	3475	3331	5094	4267	3806	2884	922
Małopolskie	2749	1948	2413	4676	3621	4780	3232	1548
Mazowieckie	5032	5396	5727	8514	8314	9859	7661	2198
Opolskie	1205	1083	1257	1848	1516	1678	1093	585
Podkarpackie	1288	1103	1495	2686	2087	2646	1557	1089
Podlaskie	1175	940	1397	2178	1937	1975	1537	438
Pomorskie	2385	2303	3014	4027	3661	4719	3628	1091
Śląskie	5670	4492	5020	9168	8522	8249	6953	1296
Świętokrzyskie	1211	835	707	893	1536	1777	1078	699
Warmińsko-mazurskie	1950	1795	1847	3057	2899	2749	1890	859
Wielkopolskie	2781	2538	3526	4601	4926	5877	3942	1935
Zachodniopomorskie	2714	2276	2363	3678	3314	3238	2576	662
Polska	42436	38115	42770	67578	61300	67296	48896	17587

Źródło: GUS, Rocznik Demograficzny 2001, s. 209; GUS, Baza Danych Demografia,
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

W przypadku analizy liczby rozwodów warto zaznaczyć, iż – podobnie jak w skali kraju, gdzie najwyższą liczbę rozwodów zaobserwowano w 2006 r. – w przypadku zdecydowanej większości województw ostatnie lata nie są okresem maksymalnych liczb rozwodów. Jednakże nie jest to prawda w przypadku wszystkich. Rok 2015 był okresem odnotowania rekordowej liczby zformalizowanych rozstań w przypadku województw mazowieckiego i pomorskiego, zaś w przypadku wielkopolskiego, podkarpackiego, małopolskiego i kujawsko-pomorskiego odnotowano liczbę rozwodów co najwyżej o kilka procent mniejszą od maksimum. Z kolei w przypadku województw zachodniopomorskiego, łódzkiego i dolnośląskiego obserwowana w 2015 r. liczba rozwodów była znacznie mniejsza od występujących na tych terenach – w latach 2005-2006 – wartości maksymalnych (o odpowiednio 30,3%, 29,6% i 25,2%) – zob. [Szukalski, 2013a].

Wspomniane wcześniej czynniki różnicujące skłonność do korzystania z rozwodu w sytuacji trwałego niezadowolenia ze związku prowadzą do zróżnicowanych ryzyk rozstania się. Najczęściej używanym wskaźnikiem jest w tym przypadku liczba rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw (tab. 2). Miernik ten – o czym trzeba pamiętać – nie do końca mówi o pożądanej przez nas informacji, porównuje bowiem liczbę rozwodów i nowo zawartych małżeństw z tego samego roku kalendarzowego. Tymczasem do powstania trwałych i intensywnych niesnasek małżeńskich potrzebny jest czas. Pomni konieczności ostrożnego interpretowania tego wskaźnika zauważyć możemy bardzo duże – i trwałe (zob. [Szukalski, 2013, 2013a]) – różnice w jego poziomie pomiędzy poszczególnymi regionami naszego kraju.

Tabela 2
Podstawowe dane o rozwodach w 2015 r. w podziale wojewódzkim

Województwo	Współczynnik rozwodów w przeliczeniu na 1000 nowo zawartych małżeństw			Udział rozwodów z powództwa żony		
	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	418,6	485,6	273,8	66,8	66,7	67,2
Kujawsko-pomorskie	395,7	472,1	290,0	67,3	67,5	66,6
Lubelskie	319,3	433,2	226,3	68,4	68,1	68,7
Lubuskie	414,1	477,2	297,3	66,6	67,1	65,0
Łódzkie	332,2	411,1	207,6	66,9	66,7	67,5
Małopolskie	273,8	396,4	166,4	66,4	65,2	68,8
Mazowieckie	382,0	476,3	226,1	65,3	65,3	65,7
Opolskie	341,1	448,0	235,9	67,6	69,4	64,4
Podkarpackie	243,8	352,9	169,1	69,3	68,6	70,2
Podlaskie	325,9	422,7	180,6	67,2	68,6	62,6
Pomorskie	398,0	489,7	245,2	65,5	64,6	68,5
Śląskie	369,3	402,0	257,1	65,0	65,0	65,1
Świętokrzyskie	301,6	437,1	204,0	69,9	68,5	72,1
Warmińsko-mazurskie	398,2	473,1	295,4	69,7	69,7	69,6
Wielkopolskie	333,3	415,5	237,5	67,7	68,2	66,5
Zachodniopomorskie	388,3	449,4	253,9	66,2	66,7	64,2
Polska	356,4	439,5	226,7	66,7	66,6	67,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie GUS, Baza Danych Demografia,
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

Pomiędzy regionami zajmującymi ekstremalne pozycje występują bardzo duże różnice, albowiem sięgające 70%. Generalnie południowo-wschodnia część Polski (Podkarpacie, Małopolska, Świętokrzyskie, Lubelszczyzna) odznacza się najniższymi wartościami (kolor zielony w tab. 2) analizowanego wskaźnika, zaś tereny dawnych Ziem Odzyskanych wartościami najwyższymi (kolor czerwony w tab. 2). Widoczny jest zatem i w tym przypadku bardzo wyraźny wpływ najważniejszych zdarzeń w historii kraju ostatnich dwustu lat – zaborów i II wojny światowej. Co więcej, różnice te, jak wspomniano, mają stały charakter, widoczne są w badaniach demograficznych przynajmniej od lat

1960. Występują zarówno w przypadku ludności miast, jak i wsi, choć w tym drugim przypadku w ujęciu względnym mają bardziej wyrazisty charakter.

Ale regiony różnią się nie tylko prawdopodobieństwem rozpadu związku wskutek rozwodu (tak bowiem tradycyjnie interpretuje się powyższy wskaźnik), lecz i również osobą uruchamiającą proces prowadzący do orzeczenia sądu. W powojennej Polsce zdecydowana większość rozwodów uruchamiana była złożeniem pozwu przez małżonkę. Prawidłowość ta widoczna jest w przypadku wszystkich województw, ale występują pomiędzy nimi znaczące różnice w tym względzie (tab. 2). Generalnie, na terenach o niskim natężeniu rozwodów kobiety częściej rozpoczynają proces rozwodowy, podczas gdy na terenach silniej zurbanizowanych, posiadających jako swoją stolicę duże lub wielkie miasto, stosunkowo częściej czynią to mężczyźni.

Najważniejszym ze społecznego punktu widzenia problemem związanym z rozwodem jest kwestia opieki nad nieletnimi i niesamodzielnymi ekonomicznie dziećmi w przypadku, gdy rozstająca się para wciąż je wychowuje. W tym przypadku frakcja takich właśnie par osiąga najniższy poziom w Polsce Zachodniej, najwyższy zaś we wschodniej części kraju (tab. 3).

Tabela 3
Podstawowe dane o rozwodzących się w 2015 r. parach posiadających małoletnie dzieci na utrzymaniu w podziale wojewódzkim

Region	Odsetek par posiadających dzieci na utrzymaniu wśród rozwodzących się			Średnia liczba dzieci na utrzymaniu w małżeństwach posiadających dzieci		
	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś
Dolnośląskie	54,9	53,8	59,1	1,44	1,42	1,52
Kujawsko-pomorskie	60,2	58,6	64,0	1,49	1,44	1,58
Lubelskie	59,6	57,0	63,8	1,45	1,41	1,51
Lubuskie	55,4	54,4	58,6	1,49	1,46	1,60
Łódzkie	57,8	55,8	64,0	1,43	1,38	1,54
Małopolskie	57,4	53,8	64,8	1,44	1,39	1,52
Mazowieckie	56,7	55,1	62,5	1,44	1,41	1,53
Opolskie	59,3	57,7	62,2	1,45	1,41	1,52
Podkarpackie	60,3	56,8	65,2	1,51	1,48	1,55
Podlaskie	60,3	58,9	64,8	1,52	1,48	1,64
Pomorskie	56,5	54,5	63,0	1,46	1,42	1,59
Śląskie	58,2	57,6	61,5	1,40	1,39	1,44
Świętokrzyskie	60,4	58,6	63,1	1,42	1,35	1,51
Warmińsko-mazurskie	63,8	62,2	67,2	1,50	1,45	1,61
Wielkopolskie	61,5	59,6	65,5	1,48	1,44	1,57
Zachodniopomorskie	56,4	55,4	60,3	1,43	1,41	1,50
Polska	58,2	56,5	63,3	1,45	1,42	1,54

Źródło: Obliczenia własne na podstawie GUS, Baza Danych Demografia,
<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

Występujące w tym przypadku różnice związane są zarówno z odmiennym w poszczególnych województwach wiekiem/stażem małżeńskim osób rozwodzących się, jak i poziomem dzietności. Im wcześniej następuje decyzja o rozstaniu, tym i większa szansa, iż dzieci nie zdążą osiągnąć dorosłości. Im dzietność w ostatnich kilkunastu latach wyższa, tym i wyższy udział par posiadających nieletnie potomstwo. W tym drugim przypadku zaznaczyć jednak trzeba, iż brak jest znaczącego przestrzennego zróżnicowania średniej liczby posiadanego potomstwa wśród par mających małoletnie dzieci (tab. 3). 1,40 w województwie śląskim nie różni się znacząco od 1,52 na Podlasiu, choć w przypadku ludności wsi odnotowane różnice mają większą skalę (1,44 – śląskie, 1,61 – warmińsko-mazurskie), co zapewne wynika ze wspomnianych wcześniej różnic w zakresie dzietności.

Zdecydowanie większe różnice odnoszą się do częstości powierzania władzy rodzicielskiej rodzicom, jak i powierzania opieki osobom i instytucjom innym niż rodzice (tab. 4).

Tabela 4

Powierzenie władzy rodzicielskiej i opiece instytucjonalnej dzieci par rozwodzących się w Polsce w roku 2015 w podziale wojewódzkim

Region	Ogółem	Wykonywanie władzy rodzicielskiej powierzono				Dziecko powierzono		Inne przypadki powierzenia opieki
		matce	ojcu	razem matce i ojcu	oddzielnie matce i ojcu	rodzinie zastępczej	placówce wychowawczej	
Dolnośląskie	3010	2215	151	598	24	20	1	1
Kujawsko-pomorskie	2493	1590	107	742	15	21	13	5
Lubelskie	2052	1018	90	896	27	16	5	0
Lubuskie	1200	705	72	393	7	15	2	6
Łódzkie	2213	627	72	1478	5	20	4	7
Małopolskie	2836	1846	103	849	11	18	9	0
Mazowieckie	5684	2298	186	3121	26	30	12	11
Opolskie	1021	800	74	130	10	4	1	2
Podkarpackie	1630	668	66	866	17	7	3	3
Podlaskie	1430	481	56	865	10	8	4	6
Pomorskie	2697	1491	129	1020	29	16	7	5
Śląskie	4811	3911	247	546	45	39	12	11
Świętokrzyskie	1082	711	51	305	7	5	1	2
Warmińsko-mazurskie	1500	720	63	693	13	6	3	2
Wielkopolskie	3647	2834	214	513	44	26	7	9
Zachodniopomorskie	1838	1090	100	609	17	15	4	3
Polska	39144	23005	1781	13624	307	266	88	73

Źródło: Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/>

Znajdujące się powyżej w tab. 4 liczby bezwzględne – w naturalny sposób odzwierciedlające wielkość populacji zamieszkującej poszczególne regiony – utrudniają dostrzeżenie występujących dużych różnic. Stąd też w tab. 5 zamieszczone zostały wielkości względne, informujące o rozkładzie postanowień sądowych w interesującej nas kwestii. W tym przypadku zastanawia skala różnic – przykładowo powierzenie władzy rodzicielskiej wyłącznie matce jest postanawiane w ponad ¾ spraw w województwach śląskim, opolskim i wielkopolskim, a jednocześnie w nie więcej niż 1/3 spraw rozwodowych w województwie łódzkim i podlaskim. Z kolei powierzanie władzy rodzicielskiej wspólnie obojgu rodziców jest dominującą praktyką (tj. obejmującą ponad połowę spraw) w łódzkim, mazowieckim i podkarpackim, podczas gdy sądy w Wielkopolsce, na Górnym Śląsku i Opolszczyźnie orzekają takie rozwiązanie w mniej niż 15% wyroków. Kilkukrotne różnice odnośnie do częstości występują też w zdecydowanie rzadziej orzekanych przypadkach przekazania dziecka poza rodzinę biologiczną – do rodziny zastępczej i placówek wychowawczych.

Zastanawiające, skąd biorą się tak duże różnice pomiędzy postanowieniami sądów ulokowanych w poszczególnych regionach. Czy powyższe różnice wynikają z odmiennych uwarunkowań społecznych (tj. odmiennej sytuacji rodzin zamieszkujących różne regiony naszego kraju), czy raczej odzwierciedlają lokalny sposób myślenia sędziów o najlepszym sposobie zapewnienia ochrony dzieciom?

Różnice takie zaobserwować można również w przypadku i innych charakterystyk sądowych postanowień (tab. 6)

Tabela 5

Powierzenie władzy rodzicielskiej i opiece instytucjonalnej dzieci par rozwodzących się w Polsce w roku 2015 w podziale wojewódzkim (w %)

Województwo	Powierzenie władzy rodzicielskiej				Przekazanie dziecka poza rodzinę biologiczną:	
	matce	ojcu	razem matce i ojcu	oddzielnie matce i ojcu	rodzinie zastępczej	placówce wychowawczej
Dolnośląskie	73,6	5,0	19,9	0,8	0,7	0,0
Kujawsko-pomorskie	63,8	4,3	29,8	0,6	0,8	0,5
Lubelskie	49,6	4,4	43,7	1,3	0,8	0,2
Lubuskie	58,8	6,0	32,8	0,6	1,3	0,2
Łódzkie	28,3	3,3	66,8	0,2	0,9	0,2
Małopolskie	65,1	3,6	29,9	0,4	0,6	0,3
Mazowieckie	40,4	3,3	54,9	0,5	0,5	0,2
Opolskie	78,4	7,2	12,7	1,0	0,4	0,1
Podkarpackie	41,0	4,0	53,1	1,0	0,4	0,2
Podlaskie	33,6	3,9	60,5	0,7	0,6	0,3
Pomorskie	55,3	4,8	37,8	1,1	0,6	0,3
Śląskie	81,3	5,1	11,3	0,9	0,8	0,2
Świętokrzyskie	65,7	4,7	28,2	0,6	0,5	0,1
Warmińsko-mazurskie	48,0	4,2	46,2	0,9	0,4	0,2
Wielkopolskie	77,7	5,9	14,1	1,2	0,7	0,2
Zachodniopomorskie	59,3	5,4	33,1	0,9	0,8	0,2
Polska	58,8	4,5	34,8	0,8	0,7	0,2

Źródło: GUS, Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> i obliczenia własne

Przykładowo, praktycznie we wszystkich sprawach rozwodowych, w województwie świętokrzyskim w sytuacji, gdy rozstające się pary posiadały małoletnie potomstwo, zasądzono alimenty. Tymczasem w województwach śląskim, pomorskim i zachodniopomorskim ponad 6% wyroków nie wiązało się z przyznaniem środków do życia na rzecz dzieci niepozostających we wspólnym gospodarstwie domowym. Trudno wskazać przesłanki wyjaśniające taką sytuację.

Podobny problem pojawia się, gdy przyglądamy się wysokości zasądzonych alimentów (tab. 6). Są one przypisane do sprawy, a zatem nie odnoszą się do pojedynczych dzieci, lecz rodzin dotkniętych rozwodem. Niemniej – jak widzieliśmy – pomiędzy regionami brak jest większych różnic w zakresie średniej liczby dzieci tych par rozstających się par, które posiadają na utrzymaniu małoletnie potomstwo. Skąd więc biorą się te różnice? Teoretycznie mogą wynikać z odmiennej wysokości płac, różnego poziomu aktywności zawodowej kobiet – w tym i matek przy których zazwyczaj pozostają dzieci, czy odmiennego statusu społeczno-ekonomicznego rozwodzących się rodzin w różnych regionach. Pierwsze z powyższych, nasuwające się automatycznie uzasadnienie nie znajduje prostego potwierdzenia, albowiem najniższe alimenty zasądzane są w województwach łódzkim i śląskim, których PKB *per capita* w 2015 r. plasował je na pozycji odpowiednio 6. i 4. w rankingu rozpoczynającym się od najwyższej wartości, zaś według kryterium wysokości płac w tym samym roku zajmowały odpowiednio 8. i 2. miejsce w Polsce. Z kolei pozycja Mazowsza, regionu w którym średnie alimenty są o 150 zł wyższe w stosunku do następnego w kolejności, potwierdzałyby powyższą zasadę, albowiem województwo to w obu wspomnianych powyżej rankingach zajmuje pierwsze miejsce. Dzieje się tak oczywiście ze względu na Warszawę, co widać, jeśli przyjrzeć się wartościom alimentów zasądzanych przez sądy na terenie województwa mazowieckiego: sąd

okręgowy w Warszawie przyznał bowiem alimenty w wysokości średnio 1273,14 zł, Warszawie Pradze Południe 1008,30 zł, Warszawie Pradze Północ 984,81 zł, podczas gdy zlokalizowane w tym samym regionie sądy okręgowe w Ostrołęce 767,64 zł, w Płocku 774,95 zł, w Radomiu 726,05, zaś w Siedlcach 787,28 zł.

Tabela 6
Podstawowe dane o częstości zasądzania alimentów i ich wysokości

Województwo	Liczba rozwodów z małoletnimi dziećmi	Nie zasądzono alimentów		Przeciętna wartość zasądzonych alimentów
		Liczba	%	
Dolnośląskie	3010	101	3,4	787,08
Kujawsko-pomorskie	2493	81	3,2	707,83
Lubelskie	2052	87	4,2	705,30
Lubuskie	1200	55	4,6	725,95
Łódzkie	2213	69	3,1	668,31
Małopolskie	2836	115	4,1	809,51
Mazowieckie	5684	212	3,7	988,36
Opolskie	1021	56	5,5	749,93
Podkarpackie	1630	32	2,0	755,43
Podlaskie	1430	53	3,7	694,82
Pomorskie	2697	165	6,1	834,17
Śląskie	4811	296	6,2	694,81
Świętokrzyskie	1082	3	0,3	701,25
Warmińsko-mazurskie	1500	44	2,9	698,96
Wielkopolskie	3647	179	4,9	773,80
Zachodniopomorskie	1838	116	6,3	758,61
Polska	39144	1664	4,3	777,99

Źródło: GUS, Baza Danych Demografia, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> i obliczenia własne

Powyższe różnice widać również w przypadku sądów okręgowych obsługujących tereny dawnych województw krakowskiego, wrocławskiego i poznańskiego, w przypadku których ludność największych miast stanowi zdecydowaną większość klienteli, w których średnie alimenty wynoszą odpowiednio 819,01 zł, 882,37 zł i 838,63 zł. Odbiega od tego wzorca dawne województwo miejskie łódzkie, na którego terenie średnie alimenty to tylko 698,27 zł. Na terenie tego samego województwa łódzkiego w sądzie okręgowym w Piotrkowie Trybunalskim odnaleźć można skądinąd krajowe minimum alimentacyjne – 591,68 zł. Kolejne najniższe wielkości zaobserwować można we Włocławku (611,89 zł), Zamościu (635,18 zł) i Łomży (638,18 zł). To, czy zatem wysokość alimentów odzwierciedla możliwości finansowe rozwodzających się, czy raczej gotowość do ponoszenia kosztów utrzymania potomstwa, pozostaje pytaniem otwartym. Za tą drugą odpowiedzią przemawiałyby dane dla sądu okręgowego w Rzeszowie, obejmujące nie najzamożniejsze wszak tereny, gdzie średnie alimenty wynoszą aż 814,81 zł. Tereny te we wszystkich badaniach demograficznych wskazywane są jako najbardziej tradycyjne.

* * *

Podsumowując, należy zaznaczyć, że wciąż w ujęciu regionalnym zaobserwować można bardzo duże różnice odnośnie do częstości rozwodów. Podkreślić jednak należy, iż ostatnie lata przynoszą

zmniejszanie się tych różnic, co po części wynika z faktu, iż ostatnio zaobserwować można wzrost liczby i częstości rozwodów w regionach o ich najmniejszych natężeniu, podczas gdy na terenach o najwyższej skłonności do rozwodzenia się występują stabilizacja lub niewielki spadek liczby i częstości rozwodów.

Literatura:

- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2016, *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2015 r.*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/rachunki-regionalne/wstepne-szacunki-produktu-krajowego-brutto-wedlug-wojewodztw-w-2015-r-4,4.html>
- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2016, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2015-2016*, Warszawa, <http://bip.stat.gov.pl/organizacja-statystyki-publicznej/rzadowa-rada-ludnosciowa/publikacje-rzadowej-rady-ludnosciowej/>
- Szukalski P., 2013, *Małżeństwo: początek i koniec*, Wyd. UŁ, Łódź, 204 s., <http://hdl.handle.net/11089/16165>
- Szukalski P., 2013a, *Rozwody w Polsce w ujęciu regionalnym*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, nr 3, 1-6, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3557>
- Szukalski P., 2016, *Rozwód po polsku*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, nr 11, 1-5, <http://hdl.handle.net/11089/20354>